2020. július 5. - **„A Kárpát-medence északkeleti része egyfajta senkiföldje lehetett ekkoriban.** Erre a területre érkezhettek meg aztán a magyarok, majd fogták egybe az egész medencét, fokozatosan hajtva uralmuk alá." – mondta a Vasárnapnak adott interjújában dr. Horváth Ciprián, a Magyarságkutató Intézet tudományos munkatársa. A régész szakemberrel nemrégiben megjelent, online is elérhető kötete kapcsán a Bodrogköz magyar honfoglalásban betöltött szerepéről beszélgettünk.

– A tavalyi év végén megjelent kötete a Bodrogköz 10-11. századi településtörténetét foglalja össze a régészeti eredmények alapján. Az elmúlt másfél évszázad alatt mit tudhattunk meg a Bodrogközről, miért van kiemelt jelentősége eleink életében?

– A honfoglalás kor régészeti kutatása már a 19. század végén felismerte, hogy Bodrogközben – és ezzel együtt a Tisza felső folyásának vidékén – előkerülő sírok magas száma, valamint az itt megtalált leletek jellege és minősége a Kárpát-medence más területeivel összehasonlítva kiemelkedőnek számít. A 20. század folyamán számos megoldási kísérlet született ennek magyarázatára. A Felső-Tisza-vidék összefoglaló elemzését végül az 1980-as évek második felében teljesen feltárt karosi temetők feldolgozása során Révész László publikálta. Kutatási eredményei alapján a 10. század első felében itt feltételezhető a magyar nagyfejedelem központja.

Az előkerült temetők jellegzetes vonása, hogy bennük általában a férfiak számaránya magasabb, a nőké és gyermekeké pedig a természetesnek tekinthető arányokhoz képest alacsony. A férfi sírok jelentős részében megtalálhatók voltak az egykori fegyverzet egyes elemei, s további sajátosságuk bizonyos – esetenként kiemelkedően jó minőségű – tárgyak, például fémveretekkel vagy fémlemezzel díszített tarsolyok, fémdíszes övek vagy nemesfém szerelékekkel ellátott szablyák jelenléte.

Mindezek arra mutatnak, hogy mesterségesen szervezett, katonai feladatokban részt vállaló közösségek nyugodtak bennük.

Révész László kutatásai arra is rámutattak, hogy ezek a temetők egymás közelében elhelyezkedve úgynevezett temetőcsoportokat alkotnak. A közelmúltban előtérbe kerülő genetikai vizsgálatok pedig további érdekes adatokat szolgáltattak a közösségek szervezésének, sőt, temetőik lehetséges használati idejének vonatkozásában is.

A kötet ezen eredményekhez csatlakozva a Bodrogköz településtörténeti folyamatainak vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, bemutatva az egyes régiók időben változó települési képét, illetve, ezzel összefüggésben, az ott megtelepedő közösségek jellegét, főként a 10. század közepét követő időszak vonatkozásában.

– A Bodrogköz a Kárpát-medence egyik olyan tája, ahol a nagyállattartáshoz a száraz és a nedves legelők feltételezhetően a 8-9. században is meglehettek. Tudjuk-e, hogy milyen lehetett akkor ez a táj, melyet eleink birtokba vettek?

– Az éghajlati kutatások eredményei alapján feltételezhető, hogy a Kárpát-medencében a 8. század elejétől bekövetkező erőteljesen száraz periódust követően, a 9. század első és utolsó évtizedei között csapadékosabb évtizedek átmenetileg ismét kedvezőbb feltételeket teremtettek. Ezeket aztán a század végétől megint egy szárazabb periódus váltotta fel, ami csak az ezredfordulótól indult ismét változásnak.

Így a 10. században a vízjárta területek aránya a megelőző évszázadhoz képest feltehetően kisebb volt.

Természetesen nem volt egységes a Bodrogköz, hiszen egyes részeken őseink számára ideális módon a nagyállattartó életmódnak megfelelő természetföldrajzi környezet létezett – ezek a külterjes legelők egészen a vízrendezésig megtalálhatók voltak. Másutt viszont aligha lehetett alkalmas a megtelepedésre, legalábbis erre mutat, hogy a terület középső részének Tisza menti szakaszáról – melyet a Hosszúrét mocsárvilága határol – mindeddig nem kerültek elő temetők.
– Mi lehetett akkor a bodrogközi megtelepedés jelentősége?
– Ennek okát sajnos nem tudom megmondani, s talán nem is egy, hanem több, egymással akár együttesen érvényesülő szempont is mellette szólhatott. Az Alföld középső és északi területe ekkoriban feltehetően nem állt egyetlen hatalmi alakulat ellenőrzése alatt sem. Közrejátszhatott benne, hogy az új hazába költözés útvonalait tekintve bizonyára ez is az elsők között elért területek között lehetett.
Ezzel összefüggésben érdemes felvetni azt a gondolatot, hogy itt esetleg már a 10. század harmadik negyedétől jelen lehettek katonai csoportok, így kézenfekvőnek tűnhetett a már ismert – talán valamilyen egyéb okból is jelentős – területen élőhelyet létesíteni. Elképzelhető, hogy a megelőző szállásokhoz való földrajzi közelségnek is szerepe lehetett ebben, hiszen a kutatás ma már számol annak lehetőségével, hogy a keleten maradt magyarokkal a 10. század középső részéig fennmaradtak a kapcsolatok.
De bizonyára lényegesek voltak az elérhető legelők, a közeli nagyobb folyók és az egykori kommunikációs csatornák is.
– A régészek elsősorban honfoglalás kori, illetve Árpád-kori temetőket tárnak fel. Tudunk valamit arról, hogy a Bodrogköznek milyen településhálózata lehetett, volt-e erődített telephelye?
– Az egykori településhálózatot részben a temetők alapján rekonstruálhatjuk, hiszen bizonyára nem tévedünk, mikor feltételezzük, hogy a sírkertek a mindennapi élet színtereinek közelében helyezkedhettek el. Természetesen ismerünk korabeli telepeket is, ahol különböző földbe ásott objektumok nyomai mutatják az egykori lakók mindennapjait.
Azonban a csupán kevéssé földbe mélyedő építményekről szinte semmilyen adattal nem rendelkezünk, lévén ezeknek alig, vagy egyáltalán nem maradt régészetileg megfogható nyoma.
A 10. században a megtelepedés még valószínűleg kisebb közösségenként történt, mely csoportok meglehetősen mobilisak is lehettek, szálláshelyüket akár gyakorta változtathatták, mindez pedig a települési struktúrákban is nyomot hagyott. Majd csak a 11. századtól figyelhető meg a nagyobb sírszámú temetők létrejötte, amelyek már valószínűleg népesebb, huzamosabb időn át helyben maradó falusias közösségekre utalnak.
Erődített helyeket, úgynevezett földvárakat, vagy „földdel föltöltött” fa várakat a Bodrogköz széleiről ismerünk: Zemplénből és Szabolcsból.
Ezek építésének megindulását illetően a kutatás egyelőre nem alakított ki egységes álláspontot, abban azonban egyetértés mutatkozik, hogy a 10. század elején ilyenek még nem készültek, majd csak valamikor a Géza nagyfejedelem és Szent István uralkodása közötti időszakban kezdődik meg létrehozásuk.
– Az avar és a magyar temetkezések hogyan különülnek el a Bodrogköz közelében?
– A késő avar korból ismert temetők jelenlegi ismereteink szerint a Bodrogköztől délre találhatók nagyobb számban, ezért a kaganátus területe feltehetően nem terjedt ki a Bodrogközre, azonban fennhatóságot bizonyára gyakoroltak felette. Ennek megbízható magyarázatával ma még adós a kutatás, ugyanakkor a Bodrogköz bizonyára nem volt lakatlan

sem a magyarok megérkezésekor, hiszen a Felső-Tisza vidékén a 8. századtól kezdve már kimutathatók szláv népesség nyomai.
Hamvasztásos temetőik gyakorta csupán szegényes leletanyagot tartalmaznak, így használati idejük meghatározása nem mindig pontosítható, de azok 9–10. századi, sőt, még akár a 11. századi használatával is számol a kutatás. Sírjaik alapján megtelepedésük a Bodrogköz északkeleti és délkeleti részein történt.
Ugyanakkor ezek száma messze elmarad a 10. századi magyarsághoz kapcsolható temetkezésektől, így lélekszámuk is bizonyára alacsonyabb volt, mint az újonnan érkezőké.
– Milyen lehetett a magyarok és az avarok kapcsolata? Mit tart a tudomány a kettős honfoglalás elméletéről, kimutathatók ennek jelei a Bodrogköz közelében?
A 9. század elején felbomló kaganátus népeinek sorsa régóta foglalkoztatja a történelem iránt érdeklődőket. Bizonyára nem pusztultak el sem hadjáratok, sem a természeti csapások, sem egyéb okok következtében, melyek némelyikéről esetenként a korabeli források megemlékeznek.
Ezért leszármazottaik többé-kevésbé helyben maradva élhették meg a magyarság megjelenését.
Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy a korábbi hatalmi alakulat nélkül, hiszen a Dunántúlon élők a Karoling birodalom alattvalóivá váltak, a Dunától északra a Morva fejedelemség, a Dél-Alföldön pedig a bolgárok fennhatósága érvényesülhetett, míg a Kárpát-medence északkeleti része egyfajta senki földje lehetett ekkoriban. Erre a területre érkezhettek meg aztán a magyarok, majd fogták egybe az egész medencét, fokozatosan hajtva uralmuk alá.
A helyben élők és a magyarság – kiegészülve a honfoglalást követően a Kárpát-medencébe ilyen-olyan módon bekerült személyekkel – összeolvadva váltak a 11. századra a Magyar Királyság lakosaivá.
A kettős honfoglalás elmélete a 19. század végén jelent meg először Nagy Géza révén a kutatásban, melyet aztán az 1960-as évek végén gondolt újra, és fogalmazott meg László Gyula. Az önálló kötetben is publikált elmélet kétségkívül nagy visszhangot váltott ki, bizonyítása azonban máig nem megoldott. Ugyanakkor a feltárt sírok, temetők gyarapodásával ma már úgy tűnik, hogy a korábban feltételezett földrajzi elkülönülés a helyben lakó és a beköltöző csoportok vonatkozásában nem minden területen figyelhető meg.
– A Kárpát-medence magyar meghódítása a Bodrogközből indulhatott meg? Meddig maradt jelentős nagyfejedelmi központ?
A fejedelmi szállás elhelyezkedése logikusan feltételezi, hogy az eseményeket innen irányították. Mivel azonban a Kárpát-medencébe költözés bizonyára több útvonalon történt, ezért talán helyesebb több ponton is feltételezni őseink megjelenését. Ahogy már említettem, az viszont reálisnak tűnik, hogy ez az elsőként elért területek között volt, s talán korai katonai támaszpont is lehetett itt.
Azoké a csapatoké, amelyekről a 860-as évektől értesülünk a forrásokból.
Az itt megtelepedő közösségek aztán a 10. század középső évtizedeiben hagyhatták el temetőiket, ami bizonyára egyben lakóhelyük elhagyásával is járt.
A részben hasonló leletanyagot tartalmazó temetők ezután a Duna-Tisza közének megközelítőleg középnyugati részén bukkannak fel.
Azonban ezek a közösségek – eddig megismert leletanyaguk alapján legalábbis – már észrevehetően kevesebb nemesfémből készült tárgyat birtokoltak vagy hagytak az elhunytakkal, s a közösségek jellege is mintha változásokat mutatna. Valószínűleg tehát ekkortájt, a 10. század harmadik negyedének valamely részében veszthette el a Bodrogköz

kiemelt szerepét, ezt követően a települési struktúra is megváltozott ott, abban egyfajta eltolódás figyelhető meg. A korábban több lelőhellyel képviselt Bodrogzug például csaknem elnéptelenedni látszik. Feltehetően visszaesett a lakosság számaránya is, amely majd csak a 11. századtól mutat újra emelkedést.
Tóth Gábor